

ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ (1153-1198)

Հայ եկեղեցւոյ տիրական դէմքերէն մին է Ներսէս Արք. Լամբրոնացի: Ծնած է 1153ին Կիլիկիոյ Լամբրոն բերդին մէջ: Զաւակն էր Հեթումեան Օշին Բ. Իշխանին եւ Պահլաւունի Շահանդուխտի: Աւագանի անունն էր Սմբատ:

Պատանի տարիքին ցուցաբերած է արտակարգ տաղանդ: Տղայական գուարճութիւններէ ֆաշուած սիրած է ինքնամփոփ կեանքը, ինքզինքն նուիրելով աղօթքի, խոկումի եւ ընթերցանութեան: Լամբրոնացիի կենսագիր՝ Գրիգոր Սկեւռացի կը վկայէ որ ան.-

«Սիրալի ամենեցուն մանկական տիոցն երեւէր յառաջդիմութիւն. մինչ զի մտի եղեալ քազմաց. զի՞նչ կամի լինել մանուկս՝ ասէին ո՛չ զբոսամար ընդ հասակակիցսն, այլ ընդ կատարեալսն խրատու վարէր... ընդ աստուածայինս խօսելով օրէնս՝ զընդունալն արանութիւնս ի քաց վարէր. խոկալով միշտ ի վերինս՝ զանց ստորնայնով քառնէր. եւ ի խուն ժամանակի՝ ի յոլովս աստուածային վարժիցն ի չափ հասանէր» (Պտմ. Հայ Հին Դպրութեան, էջ 649):

Իշխանազարմ Սմբատի առաջին կրթիչը եղած է մայրը որմէ սորված է Յունարէն լեզուն: Մօրը հոգածութեամբ ուսումը շարունակած ու բարձր կրթութիւն ստացած է Սկեւռայի եւ Հոռմկլայի մէջ, իրեն ուսուցիչ ունենալով Ներսէս Շնորհալի, Գրիգոր Գ. Տղայ, Յովհաննէս վարդապետ, Ստեփանոս Եպիսկոպոս, Իգնատիոս եւ Սարգիս Շնորհալիներ:

Շահանդուխտի փափաքով հօրեղբորորդին՝ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետը, 1168 թուականին, տասնեւվեցամեայ Սմբատը ֆահանայ ձեռնադրած է Հոռմկլայի կաթողիկոսարանին մէջ զայն վերակոչելով Ներսէս:

Սամուէլ Սկեւռացիի հաղորդումով.-

«Այս որ ի կրօնաւորական էր վիճակեալ յետ դաստիարակելոյ մանկան ուսմամբ՝ ի վեշտասաներորդ ամի ընթացից հասակին ածաւ յերկիւղազարդ մօրէն իւրմէ առ կաթողիկոսն սուրբ Ներսէս... եւ սա ըստ հաւատով հայեցուածոց դասեր եղբօրն իւրոյ զմանուկն ածեալ առաջի՝ ձեռնադրեաց ֆահանայ ի կրօնաւորական ձեւ. եւ կոչեաց յանուն իւր՝ Ներսէս» (Յովսէփեան. Յիշատակարան Զեռագրաց, էջ 54):

1175 թուականին, 22 տարեկան հասակին Գրիգոր Տղայ Կաթողիկոսէն Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Տարսոնի Թեմին վրայ, միաժամանակ նշանակուելով Սկեւռայի վանահայր: Լամբրոնացի անմիջապէս չէ ստանձնած իր նոր պաշտօնը, այլ շրջագայած է Կիլիկիոյ նշանաւոր վանքերը, անձամբ ծանօթացած յայտնի վարդապետներու եւ օգտուած անոց մատենադարաններէն: Վարձագիրքի մը նկարագրութեամբ.-

«Եւ ուր տեղեկանայր զիմաստուն եւ հանճարեղ ուսուցչաց ի մերձակոյս եւ հեռաւորս՝ վաղվաղակի անդր հասանէր, զօրէն անօտարբէ եւ իմաստուն թոչնոյ ի վերայ թոչելով մարգաց հին եւ նոր կտակարանաց. զանուշահոտութեան աստուածային իմաստից եւ զփաղցրութիւն նորին նաշակաց բանի յիւրն հաւաքելով խոհական ի մտաց բքիջս, տայր յուրախութիւն թագաւորաց եւ ռամկաց... եւ ի յոլովս յայսոսիկ դեգերման ժամանակս ի կատար ամենայն հասանէր իմաստից» (Սովեբք, ԺԵ, էջ 19):

Ուսման իր ծարաւը յագեցնելու համար Լամբրոնացին զադնորէն նամբորդած է Կիպրոս ու հետեւած յոյն իմաստասէրներու փիլիսոփայական եւ նարտասանական դասընթացներուն:

Սամուէլ Անեցիի հաւաստումով «Եմուտ ի կողմն Կիպրոս աղփատապէս մնալ անդ ի կատարեալ ուսումն և ոցիկն հոռտորութեան» (Հաւաքումնք... էջ 228):

Լամբրոնացիին ինքնագարգացումով տիրապետած է ասորերէնի, եբրայերէնի, Լատիներէնի եւ Ղպտերէնի (արաբերէն)։ յիշեալ լեզուներու գիտութիւնը մեծապէս նպաստած է անոր վարչական-դիւանական գործունէութեան ու գրական-թարգմանչական-մեկնողական աշխատութիւններուն։

Հովուական պաշտօնին ձեռնարկելէ առաջ, լսելով Եգիպտոսի նգնաւորներու վարած խստակեաց կեանքը եւ անձամբ տեսնելով Սեաւ լեռան անապատականներու կենցաղը, ժամանակ մը անոնց կեանքի օրինակով ապրած է Սաղորուի Ս. Աստուածածին վանքին մէջ, օրերը անցնելով ծումապահութեամբ, աղօթքով, ընթերցումով ու գրելով։ «Ոչ երբեք մեկնեաց զոտս իւր յանկողինս ի տուէ կամ ի գիշերի... Յամենայն երեկոյի մինչեւ ալրէին մոմեղէնք՝ գրէր» կ'ըսէ կենսագիրը (Հայապտում 420):

Անդորրութեան մէջ Լամբրոնացիին կը պատրաստուէր հովուական պաշտօնին, որովհետեւ Ակինեանի կարծիքով.-

«Ան ունէր գիտակցութիւնը աստիճանին բարձրութեան, պաշտօնին պահանջներուն, պարտաւորութեանց ծանրութեան եւ պատասխանատուութեան եւ իր անպատրաստութեան, հակառակ ժամանակակիցներու իրեն շռայլած «Տիեզերական վարդապետ» տիտղոսին։ Եթէ մէկ կողմէ կը սարսէր պատասխանատուութեան ծանրութենէն, միւս կողմէ հոգեկան պահանջէն ունէր հեռու ժխորէ, անդորր առանձնութեան մէջ նուիրուիլ ուսմանց, ընթերցման, հեղինակութեան եւ թարգմանութեան։ Իր համոզումն էր, թէ ուսումնասիրութիւնը համագօր է աստուածասիրութեան» (Լամբրոնացի, էջ 24):

Ներսէսի նգնողական կեանքը քարիք մը եղաւ հայ մատենագրութեան. ան «իբրեւ մատենագիր, անհաւասար է իրեն ժամանակակից գրողներուն մէջ» հաստատած է Դուրեան Սրբազան (Պտմ. Հայ Մտն., էջ 208)։ Անոր գրական հարուստ ու քաղմարնոյթ վաստակը ժամանակագրական շարքով պատրաստած է Նորայր Եպս. Պողարեան իր Հայ Գրողներ գործին մէջ (էջ 254-257)։

Լամբրոնացիի հեղինակութիւններէն արժէքաւոր է «Մեկնութիւն Խորհրդոյ Պատարագի» երկը, որ արժանացած է յունարէն, լատիներէն, գերմաներէն, անգլերէն ու ֆրանսերէն լեզուներու թարգմանութեան։ Հայց. Եկեղեցւոյ պատարագի ծիսակատարութիւնը բնութեան ենթարկելով, մատնանշած է ժամանակի ընթացքին կատարուած աղաւաղումներն ու նորամուծութիւնները, սակայն, կատարուած ուսումնասիրութիւնը գնահատանքի փոխարէն իր վրայ հրաւիրած է Արեւելեան վարդապետներու թշնամանքը։ Ձեռագիրը ունեցած է նաեւ իր ողիսականը։ Արդարեւ, Հռոմկլայէն Տարսոն վերադարձի ճանապարհին, Լամբրոնացիին յարձակումի կ'ենթարկուի ու կը թալանուի թուրք աւազակներէ՝ Մեկնութիւն Պատարագի մատենան ալ զոհ տալով։ Տարիներ ետք ձեռագիրը երեւան կ'ելլէ Ջահան գաւառին մէջ. հայեր անոր փրկագինը վճարելով՝ կը վերադարձնեն Ներսէսի։ Հետագային, գործը մատչելի դարձնելու համար Մովսէս Երզնկացի, Յովհ. Արմիշեցի եւ Յովհ. Պլուզ վարդապետ համառօտած են զայն։

Լամբրոնացիի «Ատենաբանութիւն» ճառը «համարուում է հրապարակախօսութեան լաւագոյն կոթող։ Զարտասանական բարձր արուեստով եւ հրապուրիչ ոճով հեղինակը բնութիւն է քրիստոնէական քարոյականութեան

կանոնները, դատապարտելով դրանցից շեղումները» (Հայկ. Սով. Հանր. հտր. 8, էջ 253): Իսկ՝ Հ. Գարեգին Զարրիանալեանի տեսութեամբ.-

«Մեր ամբողջ հայերէն մատենագրութեան մէջ՝ այս նաոին նման սրտով, ուժով եւ գիտութեամբ գրուածք մը քիչ կը գտնուի. անոր համար եւրոպացի իմաստուններէն մէկը «թէ որ դեմոսթենէս, կ'ըսէ, նոյն առիթներուն մէջ գտնուած ըլլար, ինչպէս այս սուրբը, եւ անոր հաւատոց նշարտութիւնը նանչցած ըլլար, իրմէ տարբեր լեզու պիտի չգործածէր»: Ուրիշ մըն ալ կիկերոնի կը նմանցնէ զինքը. ոչ զՀոմար՝ այլ զԵկեղեցի Աստուծոյ իւր բշխմանց ձեռքէն թափելու համար» (Պատմ. Հայ Հին Դպր., էջ 653):

«Թուղթ առ Լեւոն Արքայն» գրութեան մէջ, Լամբրոնացին կծու խօսքերով ինքզինք կը պաշտպանէ Արեւելեան վարդապետներու ամբաստանութիւններուն դէմ, որոնք զինք կը մեղադրէին Եկեղեցիէն ներս մուծաց նոր կանոններով, եւ յոյն-յատին Եկեղեցիներու հետ մշակած սերտ յարաբերութեան համար.

«Լամբրոնացիին ներքին ուղղութիւնը, արդարօրէն դիտել կու տայ Օրմանեան Սրբազան, Հայ Եկեղեցւոյ բոլորատու ներողամտութիւնն է, որ չխորշիր ամէն Եկեղեցիներու հետ հոգեւոր հաղորդութիւն պահելէ, երբոր կը տեսնէ որ էական կէտերու մէջ իրեն հետ համամիտ են, հոգ չէ որ երկրորդական կէտերու վրայ իրարմէ տարբեր մտածեն, կամ իրարու մէջ միմեանց բշխման ըլլան... Սակայն, նա շատ աւելի առաջ ուզած է անցնիլ՝ իւրացնելով օտար Եկեղեցիներու սովորութիւնները, զորս ինքն ընդունելի է դատած իւր միտով. առանց մտադրութիւն դարձնելու, թէ նախապէս ազգին կեդրոնը կամ Եկեղեցական հանրութիւնը զայն ընդունած

եւ հրամայած չէ» (Ազգ. հտծ. 1044):

Լամբրոնի իշխան՝ Հերում եղբօր խնդրանքին վրայ, Ներսէս հաւաքած է Հոմկլայի կաթողիկոսական ժողովներուն եւ բիւզանդական Եկեղեցւոյ հետ բղբակցութիւնները՝ «պատճառ նամակացն հանդերձ բղբովքն». փաստագրական այս ժողովածուն թանկարժէք է դաւանաբանական ու քաղաքական տեսակէտով:

Լամբրոնացիի կատարած թարգմանութիւններուն մէջ կարելոր են «Ասորական դատաստանագիրքը» եւ «Բիւզանդական Օրինադրութիւնը» երկերը: Իրաւաբան Դոկտ. Ա. Սուփասեանի կարծիքին համաձայն.-

«Օտար օրէնքների փոխառումը Ներսէս Լամբրոնացին կատարել է հայ աշխարհիկ օրէնսգրքերի քաջակայութեան պատճառով՝ հետապնդելով ազգային աշխարհիկ օրէնսդրութեան զարգացումը խթանելու նպատակ: Ներսէս Լամբրոնացու օրէնքները կիրառուել են Կիլիկիայում՝ մինչեւ Միսիթար Գոշի դատաստանագրքի կազմուելը» (Հայկ. ա. Հանր. հտր. 8, էջ 254):

Տարսոնի Արքեպիսկոպոսը յօրինած է նաեւ տաղեր, շարականներ, օրհնութեան կանոններ եւլն: Անոր երաժշտական կարողութեան մասին Ն. Թահմիզեան հետեւեալ գնահատականը արձանագրած է.-

«Ներսէս Լամբրոնացին Կիլիկեան երեւելի երաժիշտ-քանաստեղծներից է, որը նաեւ որպէս արուեստագէտ, ժամանակին իրաւացիօրէն համարուել է Շնորհալուն չափազանց մօտ կանգնած. իր տաղերից ոչ մէկը, ցաւօք, եղանակով հանդերձ չի հասել մինչեւ մեր օրերը... աւելի երջանիկ րախտ են ունեցել Լամբրոնացու յօրինած շարականները, որոնք բոլորն ալ երգուում են մինչեւ այսօր» (Գր. Նարեկացին եւ Հայ երաժշտութիւնը Ե-ԺԵ դդ., էջ 261):

Վանահայրութեան շրջանին,

Լամբրոնացին կազմակերպած ու բարձր կրթարանի վերածած է Սկեւռայի դպրանոցը: Ուսումնագետ վարդապետներու դասաւանդութեանց հետեւած են ուսումնատենչ աշակերտներ, որոնք ապագային շարունակած են Ուսուցչապետ Ներսէսի կրթական գործը: Անոնցմէ անուանի է Գրիգոր Սկեւռացին, որ յաջորդած է իրեն ու գրած Լամբրոնացիին վարքը:

Սկեւռայի մատենադարանին համար ընդօրինակել տուած է բազում ձեռագիրներ՝ գործածելով հօրմէն ժառանգած գումարը. անձնապէս ինք եւս արտագրած է կարգ մը գիրքեր: Անանուն կենսագիրին համաձայն.-

«Ինքն ձեռամբ իւրով գրեաց կրկին զԱստուածաշունչ գիրս եւ զամենայն բանս սրբոց հարցն»: «Փարիզի մատենադարանին մէջ, կը հաղորդէ Զարբհանէլեան, Նոր Կտակարանաց յունական օրինակի մը մէջ եւ դիմացը ի հայ գրուած ի նոյն սրբոյ Լամբրոնացուն՝ հտեւեալ համառօտ յիշատակարանաւ. Ներսէս նուաստ եպիսկոպոս Տարսոնի, սիրով վաստակաւոր ի սուրբ մատեանս, գործերացեալ գտի ըստ հելլենացւոյդ, եւ նորոգեցի ըստ հոգւոյդ շնորհի աղաւթից ի վայելողացոյ լինիմ արժանի» (Պատմ. Հայ Դպր., էջ 92):

Լամբրոնացի Հռոմկլայի կրօնական ժողովին ազդեցիկ անդամներէն էր: Դիտարած է պատուիրակութիւններ, վարած է պետական-եկեղեցական պաշտօններ՝ ըլլալով գործակիցն ու խորհրդատուն Լեւոն Իշխանապետին, Գրիգոր Տղայ եւ Գրիգոր Ապիրատ կաթողիկոսներուն:

Ներսէս Արք. Լամբրոնացի զգալով իր մօտալուտ մահը, զգեստաւորուելով կը պատարագէ ու վանականները խրատելէ ետք կը վախճանի 1198 Յուլիս 14ին, 45 տարեկան հասակին: Եկեղեցական մեծաշուք յուղարկաւորութեան աւարտին,

անոր դագաղը կը զետեղեն Սկեւռայի Ս. Փրկիչ Եկեղեցւոյ դամբարանին մէջ:

Լամբրոնացին համակ իր կեանքը ապրած է անխոնջ աշխատանքով ու անձանձիր գործունէութեամբ: Անոր վաղաժամ մահուան մասին անդրադառնալով Յակոբ Օշական ըսած է. «այս մարդերը քառասմբակ կ'ապրին եւ ուրիշներուն տարին ամիսով կը վնարեն» (Մեր Մատենագիրները, էջ 100):

Ազգապատումին մէջ Օրմանեան Սրբազան հետեւեալ բառերով արժեւորած է Լամբրոնացիին կեանքն ու գործունէութիւնը.-

«Լամբրոնացիին կեանքը կատարեալ աշխատութիւն եւ կատարեալ արդիւնաւորութիւն եղած է աներկբայաբար, յայտնուած է իրրեւ արթուն հովիւ, ճշմարիտ կրօնաւոր, աղօթասէր ճգնաւոր եւ անընչասէր, փայլած է իրրեւ գիտուն, իմաստուն, նարտարախօս եւ մատենագիր. եղած է անձուրաց, օրինապահ եւ բարեկարգիչ. ունեցած է եկեղեցւոյ նախանձ, բարեկարգութեան եռանդ եւ ուղղութեան համոզում. եւ ամենէն աւելի ոգւով փարած է բոլոր եկեղեցիները միացնելու բարձր՝ բայց անգործադրելի խորհուրդին» (հտծ. 1062):

«Ուսուցչապետ Ներսէս Լամբրոնացին, կ'եզրակացնէ Փրոֆ. Լ. Գ. Խաչերեան, իր բազմաճանապարհ ձիրքերով՝ մանկավարժական, ազգային-հոգեւորական բեղմնաւոր գործունէութեամբ, նարտասանական բեմաւայելութեամբ, մատենագրական մշակութային ժառանգութեամբ իրօք վիթխարի մեծութիւն էր, որն իր ուժեղ դրոշմը բողոք նաեւ հայ դպրութեան պատմութեան կիլիկեան ժամանակաշրջանի վրայ» (հայագիր դպրութեան ուսումնագիտական կենտրոնները..., էջ 416):

ԲԱՅԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ